

PERE IBARRA I LA DEFENSA DEL PATRIMONI CULTURAL¹

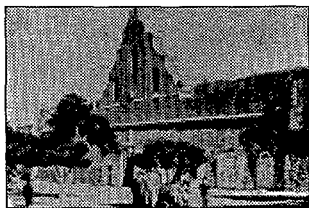
JOAN CASTAÑO I GARCIA

A l'hora d'aproximar-nos a la figura de Pere Ibarra i Ruiz (Elx, 1858-1934), podem caure en dos extrems igualment erronis. D'una banda, en la mitificació de la seua figura i de la seua obra, les quals, a simple vista i atesos els diferents i nombrosos camps d'actuació del personatge, ens semblen impressionants i quasi inesgotables. De l'altra, podem quedar-nos només en una visió anecdòtica d'Ibarra, com a persona romàntica, com a col·leccionista d'objectes variats i estranys o com a home completament aïllat de la societat, precisament pels seus gustos singulars d'estudiós.

¹ Conferència pronunciada a Elx el 21 de maig de 1998 dins de la programació cultural de l'Institut d'Estudis Comarcals del Baix Vinalopó. Una primera versió d'aquest text ja havia estat llegida en els instituts elxans Pere Ibarra, La Asunción i Sixto Marco, al març de 1996, dins dels actes commemoratius del primer centenari de l'edició de la *Historia de Elche* d'Ibarra i Ruiz. I, encara, la nota biogràfica i la producció escrita del nostre personatge van ser utilitzades en el nostre article "L'obra valenciana de Pere Ibarra i Ruiz (Elx, 1858-1934)", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*/XIX. Miscel·lània Joan Bastardas, 2, PAM, 1989, p. 247-264.

L'única manera, però, d'obtenir una visió adient del paper fonamental exercit per Pere Ibarra a través de les seues actuacions, passa, sens dubte, per estudiar la seua vida i la seua obra amb profunditat i establir d'una manera rigorosa la importància que va tenir. Aquesta és l'única forma de deixar les coses ben clares i de col·locar el personatge en el lloc que li correspon. Mentre no fem això, les fantasies, les biografies més o menys apassionades, les anècdotes, faran que la realitat s'allunye cada vegada més.

És cert que ja s'hi han donat algunes passes en aquest sentit, però, només, de manera parcial. És per això que pot ser bo presentar, com farem ara, una petita introducció a l'obra d'aquest personatge clau dins de la nostra història recent. Intentaré, per tant, oferir una visió global i general de la vida i de l'obra de Pere Ibarra, sobretot de la seua producció escrita, fent referència particular al seu paper com a defensor del patrimoni cultural de la ciutat.

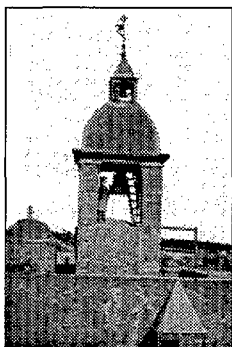
VIDA

Pere Ibarra i Ruiz va nèixer a Elx el 10 d'abril del 1858 dins d'una família liberal i interessada per les lletres i les arts. El seu germà per part de pare, Aurelià Ibarra i Manzoni (Alacant, 1834-1890), arqueòleg, intel·lectual i polític destacat del partit demòcrata —l'opció més progressista del seu moment—, tingué una gran influència en la formació del nostre personatge, que el prengué com a model a imitar. Són nombrosos els articles i escrits que Pere Ibarra dedicà al seu germà, en els quals elogiava la seua obra i el presentava com el seu mestre.

La formació educativa d'Ibarra i Ruiz, que, com veurem, tindrà un valor decisiu al llarg de tota la seua vida, fou iniciada als col·legis il·licitans d'ensenyament primari i completada amb diferents estudis fets fora d'Elx. Així, a València, cursà estudis superiors de pintura, en l'Acadèmia de Sant Carles. També en aquesta ciutat féu pràctiques de fotografia i escenografia.

Entre els anys 1880 i 1889 va fer a Barcelona, a l'Acadèmia de Belles Arts d'una ciutat que es transformava en aquell temps per acollir l'Exposició internacional de 1888, estudis de pintura, història de l'art, estètica, perspectiva, anatomia, etc. Per altra banda, estudià pedagogia, així com treballs industrials artístics en bronze, gravat i enquadernació. En aquesta primera època, la vocació d'Ibarra era clarament artística i pensava dedicar-se a la pintura de manera professional. És per això que el 1883, complint un antic desig i amb la intenció d'ampliar els seus horitzons artístics, va fer un viatge a París. En aquest viatge, que durà alguns mesos, Ibarra tingué l'oportunitat de visitar i conèixer els museus de la capital de l'art per excel·lència, i d'entrar en contacte, tant amb els clàssics com amb l'*avantguarda* de la pintura de la seua època. A París, segons ell mateix ens conta, hagué de portar una vida mig bohèmia, passà necessitats i va haver de buscar diverses vegades treball com a gravador en algunes editorials parisenques o intentant vendre algunes de les pintures que portà des d'Elx, encara que, segons sembla, sense massa èxit atès el gran nombre d'artistes que hi havia en circumstàncies semblants a la seua. Fruit de totes aquestes experiències serà una de les seues primeres obres, *Impresiones de un viaje a París*, que publicà en un setmanari d'Elx en forma de fulletó, com més avant veurem.

Tanmateix, en aquells anys es trobava el seu germà Aurelià interessat a redactar una història d'Elx des de l'època medieval, també plenament documentada com havia estat la seua *Illici. Su situación y antigüedades* (Alacant, 1879) dedicada a la història antiga. Per això visitava amb freqüència l'Arxiu Municipal —aleshores totalment desordenat— per estudiar-ne la documentació existent. Tanmateix, es va trobar amb dificultats de tipus paleogràfic com palesen els resums de les actes del

Consell dels anys 1370-1400 que va fer i que es conserven en el seu manuscrit *Noticias de Elche* (AHME). Això va fer que insistira al seu germà Pere —el qual, habitualment, col·laborava amb ell— en la necessitat que aquest adquirira la formació necessària en aquests temes.

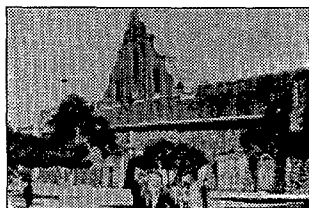
És per això que el 1889, vora als trenta anys d'edat, Pere Ibarra va iniciar els estudis d'Arxiver, Bibliotecari i Antiquari (o Arqueòleg) en l'Escola Superior de Diplomàtica de Madrid. El mes de setembre de 1889 va obtenir el títol de batxiller en la Universitat de València —requisit indispensable per a poder cursar els estudis superiors— i durant tres cursos va adquirir la formació científica necessària per a desenvolupar la seua tasca d'investigació històrica.

Cal tenir en compte que els estudis d'Arxiver, Bibliotecari i Antiquari eren equiparables als d'una facultat universitària. De fet, quan el juliol de l'any 1900 va desaparèixer aquesta Escola Superior, els estudis que desenvolupava foren transferits a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Central. Les assignatures estudiades per Pere Ibarra en aquests anys foren Gramàtica, Bibliologia, Paleografia, Epigrafia, Numismàtica, Història de l'Edat Mitjana, Història de l'Edat Moderna, Història Literària, etc. i la seua promoció la formaven vuit alumnes, inclòs ell mateix, entre els quals podríem remarcar Ricardo Baroja, germà de Pío i, per tant, oncle de Julio Caro Baroja.

Segons sembla, una vegada acabats aquests estudis, en la mateixa Escola Superior va ser proposada a Ibarra una destinació per al museu arqueològic de Cadis. Tanmateix, el nostre personatge, que havia dirigit tota la seua formació per a investigar i preparar la història d'Elx —sobretot després de la prematura mort del seu germà Aurelià el novembre de 1890—, va refusar aquesta proposta i tornà a la seua ciutat, on iniciaria una impressionant tasca cultural que ja es perllongaria tota la seua vida.

Naturalment, per a sobreviure hagué de buscar algunes tasques remunerades. Així, en diverses ocasions posà en funcionament una acadèmia de dibuix i, fins i tot, donà lliçons a domicili. També sabem que va treballar com a administratiu d'alguns negocis locals. Aquest seria el cas, per exemple, de la societat anomenada La Eléctrica Illicitana, fundada el 1890 per a la producció de llum elèctrica. Al maig de 1899 aquesta societat, presidida per Pere Revenga, va nomenar administrador Pere Ibarra. Dins de les anècdotes que es contenen del nostre personatge, sembla que la seua negativa d'instal·lar a sa casa llum elèctrica, malgrat el seu càrrec, va motivar l'exida del nostre personatge d'aquesta institució.

Al mateix temps, durant tots els seus moments lliures, desenvolupà una impressionant tasca cultural, plasmada en nombroses publicacions, pintures i gravats, fotografies artístiques i científiques, així com en diferents excavacions arqueològiques que li permeteren formar un museu local on

es podia seguir perfectament la història antiga d'Elx mitjançant troballes arqueològiques, el qual fou visitat i elogiat per erudits de tot arreu, encara que a escala local no se li reconegué mai la importància que tenia.

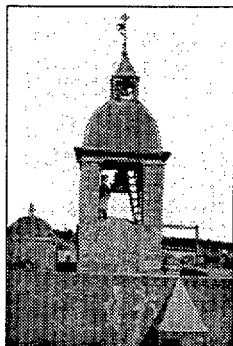
El 1908 fou nomenat cronista honorífic d'Elx. També cal indicar que formà part de diverses comissions locals i provincials com a tècnic i va fer diverses memòries i informes oficials sobre temes molt diversos com la sanitat local, les propietats municipals, l'escut heràldic de la població, el museu provincial d'antiguitats, etc.

L'any 1919 fou contractat per l'Ajuntament com a funcionari i el 1922, als 64 anys, fou nomenat arxiver i bibliotecari municipal. Dins d'aquesta ocupació aconseguí ordenar l'important arxiu il·licità, i va recuperar, de vegades pel seu propi interès i mitjans econòmics, parts fonamentals dels seus fons, com veurem tot seguit.

La relació de Pere Ibarra amb els intel·lectuals i els erudits de la seua època fou també bastant important, encara que no ha estat estudiada suficientment. Una conseqüència d'aquesta relació i del treball constant és la seua acceptació com a membre de diverses acadèmies i societats culturals i d'estudi. Així, Pere Ibarra fou nomenat soci corresponent de l'Associació Artístico-Arqueològica de Barcelona (1897), individu corresponent de l'Institut Arqueològic Imperial de Berlín (1897), membre corresponent de la Societat Cultural Hispànica de Bordeus (1898), membre corresponent de la Real Academia de la Historia (1915), director corresponent del Centre de Cultura Valenciana (1915), conservador de la Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics d'Alacant (1922), individu corresponent del Patronat del Laboratori d'Arqueologia de la Universitat de València (1925) i, finalment, membre de la prestigiosa The Hispanic Society of America (1930).

A escala local, participà i fou membre honorífic de diverses societats culturals il·licitanes, com el Casino o l'agrupació Blanco y Negro. I encara que aconseguí diversos premis, pot ser aquell del qual més orgullós se sentia era del títol de fill predilecte d'Elx, concedit per l'Ajuntament l'any 1926, en reconeixement a la seua desinteressada activitat cultural i, especialment, com manifesta l'atorgament, per la publicació dels títols, concòrdies i cessions que acrediten el plè dret, gaudi i dilatat aprofitament de les nostres aigües potables.

Ibarra morí el 8 de gener de 1934. Tot el seu material, arxiu, biblioteca i museu, passà a ser, l'any 1939 i segons la seua voluntat, propietat del poble d'Elx mitjançant una cessió a l'Ajuntament. El museu Ibarra va continuar obert al públic, sota la vigilància municipal, fins que fou venuda la casa on es trobava en morir la seua viuda, Isabel Martínez Nadal, el 1946. A partir d'aquell moment, els seus documents i llibres passaren a engrossir l'arxiu i la biblioteca municipals. I la seua col·lecció d'antiguitats fou amuntada en un magatzem de l'Ajuntament sense

que ningú se n'ocupara d'ella fins fa pocs anys. Una vella casa del carrer sant Isidre, la casa dels coloms del Parc Municipal, d'on hagué d'eixir precipitadament moments abans del seu enderroc, un humit soterrani del mateix Parc i, finalment, el Museu Arqueològic Municipal, han estat llocs on s'han emmagatzemat les peces del museu sense que es decidira a exposar-les definitivament més que de manera parcial.

Para Historia de Elche

Consejos y Sitiadas

desde 1370 a 1870.
Desde 1570 a 1707

por
Pedro Ibarra y Ruiz
Notas entresacadas de sus Actas,
para facilitar la busca de las
resoluciones en aquellas
que originales se
conservan, el
asunto

y
la fecha

Consejos y Sitiadas (AHME),
una impressionant obra de Pere Ibarra encara inèdita

L'any 1936, segons una proposta de Joan Orts Roman —que anys després seria el cronista de la ciutat—, es donà el nom de Pere Ibarra i Ruiz al carrer on es trobava la seua casa i que, fins aquest moment, es coneixia com el carrer del Comte d'Almodóvar.

OBRA

Una vegada vista, en línies generals, la vida d'Ibarra, intentarem repassar la seua obra intel·lectual i erudita. Aquesta abasta un nombre considerable de títols. Dues dotzenes de llibres i fullets i, aproximadament, uns dos-cents cinquanta articles de premsa i fulls solts componen la seua bibliografia. Per altra banda, a l'arxiu municipal d'Elx es conserven diversos manuscrits inèdits i d'altres estan repartits en diversos centres locals i forans, públics i privats.

Analitzant un poc els temes tractats al llarg de la seua vida, veurem que són molt nombrosos, però les seues obres extenses estudien aspectes concrets pels quals l'investigador sentia especial interès. Un d'aquests temes és l'arqueologia, a la qual dedicà una part fonamental dels seus esforços. Hem de dir que, per exemple, creà a Elx la societat anomenada La Palmera per tal de sufragar i ordenar algunes excavacions locals. Mitjançant aquestes excavacions arribà a descobrir i estudiar a l'Alcúdia o antiga Illici tant les termes romanes com la basílica de l'època visigoda, i va informar, amb memorials il·lustrats i minuciosos l'Acadèmia de la Història d'aquestes troballes o d'altres de les quals fou testimoni, com la de la mateixa Dama d'Elx, encara que en aquesta ocasió sense massa èxit perquè no va poder evitar que l'escultura fóra venuda al Museu del Louvre (París) als pocs dies de ser trobada.

En aquest sentit, caldria puntualitzar que malgrat que en les recents celebracions del centenari del descobriment de la Dama d'Elx s'ha minimitzat l'actuació científica d'Ibarra presentant-lo reiteradament com a arxiver municipal —càrrec que no va ocupar, com hem dit, fins 1922—, hem d'insistir en la seua preparació tant pràctica com teòrica en matèria arqueològica. De fet, a més d'haver ajudat el seu germà Aurelià en algunes de les excavacions efectuades per aquest, posseïa, com hem vist, els estudis d'antiquari, que eren els únics relacionats amb l'arqueologia que podien cursar-se en l'època.

És més, la innovadora visió oferida per aquests estudis era aplicada també a les excavacions locals. Així, mentre que alguns estudiosos forasters, com Albertini —deixeble de Pierre Paris—, havien desestimat l'Alcúdia per manca d'interès arqueològic perquè en les excavacions realitzades no es trobaven peces i objectes complets i interessants des del punt de vista artístic i museístic, Ibarra replegava i classificava els fragments de ceràmica, la part materialment més humil de les troballes,

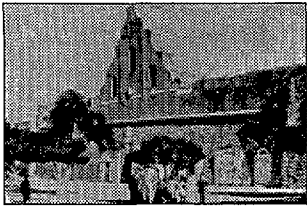
però que permetien recompondre i datar els diferents estrats existents a l'Alcúdia i altres jaciments. Posteriorment, quan l'arqueologia deixà definitivament de ser una matèria més o menys romàntica, es donà la raó a Ibarra i als que participaven dels seus mètodes d'estudi. Aquests mètodes, seguits i ampliat pels arqueòlegs Ramos Folqués i Ramos Fernández, han confirmat l'existència a l'Alcúdia de set poblacions diferents superposades, fet que converteix el jaciment elxà en un cas excepcionalment important.

Fruit de les excavacions i dels estudis arqueològics és el llibre de Pere Ibarra *Elche, materiales para su historia* (Conca, 1926), on, a més de donar a conèixer la seua col·lecció personal, classificada i reproduïda fotogràficament en els fulls de l'obra, selecciona i mostra els materials arqueològics, documentals i bibliogràfics coneguts per l'autor, tant a Elx com en altres poblacions, per a l'estudi del passat il·licità.

També les aigües foren un tema que interessà Pere Ibarra. No oblidem que la manca d'aquest element ha estat un problema molt greu al llarg de tota la història de la població, tant en el cas d'aigües dolces per a l'ús dels il·licitans, com d'aigües de regadiu. Les dues classes foren estudiades per Ibarra.

D'una banda, deixà escrita una monografia sobre les aigües potables titulada *De Barreras a Romero* (Alacant, 1926), on descriu amb la minuciositat que el caracteritzava totes les vicissituds patides per la població per a aconseguir aigua. Tot això, naturalment, basat en documents de l'arxiu municipal. Documents que apareixen transcrits en l'obra i que servixen per a seguir, pas a pas, els seus arguments. *De Barreras a Romero*, que són els noms de les fonts de les quals s'abastia Elx per a beure, porta per subtítol *Noticia documentada relativa a la posesión de dichas fuentes por el Ayuntamiento de Elche. Los gastos habidos y las penalidades sufridas por nuestros antepasados para surtir de agua dulce la población*, i fou dedicada per Ibarra a l'Ajuntament d'Elx. Com ja hem manifestat, aquest llibre fou decisiu per al seu nomenament com a Fill Predilecte d'Elx.

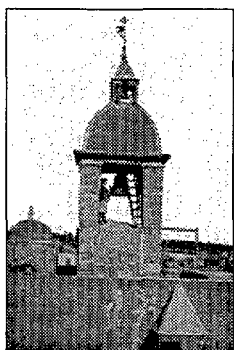
També les aigües de regadiu, indispensables perquè els camps produïren els seus fruits i que a Elx han estat sempre escasses i de qualitat dolenta, foren estudiades per Ibarra. Precisament el seu treball sobre el sistema de regadiu il·licità, on descriu documentadament la forma com es distribueix l'aigua, els partidors, les séquies, els canals, els sistemes de subhasta i venda, etc., li valgué el premi de la Reial Acadèmia de Ciències Morals i Polítiques de Madrid en el XV concurs especial sobre Dret Consuetudinari i Economia Popular convocat el 1912. El lema escollit per Ibarra per a presentar-se al concurs, que ens mostra, de nou, la seua dedicació a Elx fou *Un amante de su pueblo*. I el títol complet del llibre va ser *Estudio acerca de la institución del riego de Elche y*

origen de sus aguas, con exposición de antecedentes para conocer el tandeo, reparto, regadores públicos o partidores, y régimen que se observa en la administración y venta de estas aguas (Madrid, 1913).

Un altre assumpte que fou analitzat per Ibarra en forma de petita monografia podria ser, per exemple, la gradual i preocupant desaparició dels horts de palmeres il·licitans, que en els últims anys del segle XIX i, sobretot, en els primers del XX esdevingué alarmant. En aquesta època la ciutat començà a créixer ràpidament per l'expansió experimentada per la indústria espartenyera. Per tant, la necessitat d'espai per a construir edificis i la inexistència encara dels suficients ponts que permeteren aprofitar les terres del Pla feien que l'eixamplament de la ciutat es fera sacrificant horts de palmeres sencers. El 1920, Ibarra escriu el seu famós treball titulat *Pro palmeras* (*Juegos Florales de 1920. Trabajos Varios*, Elx, col. «Illici», 6, setembre de 1921, p. 10-18), on de manera amarga i dura fa una crida a la població i a les autoritats posant de manifest que, si segueix el mateix ritme de destrucció, aviat el palmerar seria cosa d'història. Aquest treball, presentat per Ibarra als Jocs Florals que van tenir lloc a Elx el 28 de desembre de 1920 —i dels quals fou president honorífic—, aconseguí l'accessit donat per Fernando Pérez Ojeda, fundador de la Biblioteca Marítima Nacional i ajudant de marina a Santa Pola, i concursava sota el significatiu lema de *Tú también, insigne palma, eres aquí forastera...* Tant aquest article com alguns altres que l'havien precedit o que el seguien sobre el mateix tema aparegueren arreplegats en un petit fullet titulat precisament *Para la historia de Elche. Pro palmeras* (Alacant, 1931). En aquest sentit, hem d'indicar que la preocupació d'Ibarra sobre el tema de les palmeres el portà a realitzar les gestions pertinents davant les més altes autoritats. Així, lliurà, tant a la infanta Isabel de Borbó com al mateix rei Alfons XIII, instàncies reclamant la protecció oficial dels horts d'Elx. En el cas d'Alfons XIII, la memòria li fou donada personalment en la seua visita a la ciutat per tal d'inaugurar les instal·lacions de la companyia Riegos de Levante, l'any 1923. A més d'aquest escrit, Ibarra també lliurà al monarca una altra instància sol·licitant el tractament d'excel·lentíssim per a l'Ajuntament d'Elx. Instància que el monarca aprovà ràpidament.

En els esmentats Jocs Florals de l'any 20, Pere Ibarra guanyà un altre dels premis. Concretament el donat pel catedràtic de la Universitat Central, Adolfo Bonilla Sanmartín, a la millor col·lecció de cantars populars. El treball es titulava *Cancionero popular illicitano* (Elx, col. «Illice», 8, febrer de 1922). Aquest volumet ens presenta una recopilació de quartets, quintets, cançons d'amor, cançonetes de Nadal i de jocs infantils tant en castellà com en valencià. La major part, segons manifesta Ibarra, foren replegades de viva veu als enversadors i trobers del camp d'Elx que en festes i reunions improvisaven aquestes composicions.

Els intents de desmembració del terme municipal de la població, mitjançant la cessió o la venda d'un tros d'aquest terme a la veïna Santa Pola, que, des de la seua separació oficial d'Elx l'any 1835, no posseïa cap terreny propi llevat del nucli urbà —acció que no es portaria a terme fins a l'any 1947—, féu escriure a Ibarra l'opuscle *Término para Santa Pola* (Alacant, 1929), on presentava els documents conservats relatius a la creació de Santa Pola com a municipi independent d'Elx i a les diverses circumstàncies referents al seu terme municipal.

També catalogà Ibarra els monuments, les construccions i les obres d'art més importants conservades a Elx, i va escriure l'opuscle titulat *Tesorillo arqueológico de Elche* (Alacant, 1926). Aquest escrit fou presentat l'any 1926 al ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts segons el decret emès per aquest Ministeri i permeté incloure Elx en l'inventari nacional d'art antic.

En el *Compendio histórico de los conventos de Elche* (Alacant, 1931), Pere Ibarra, a més de donar a conèixer la història de la fundació dels tres convents de la ciutat, és a dir, el de la Mercè, ocupat avui per les monges clarisses, el de l'Encarnació que existia en el solar que avui dia ocupa la Glorieta, i el de Sant Josep, convertit actualment en biblioteca i arxiu municipals, ens informa de les circumstàncies que feren canviar de mans els convents de l'Encarnació i de la Mercè el 1854.

També cal destacar el seu estudi històric sobre Santa Maria, que a manera d'epíleg, apareix en el projecte de restauració d'aquesta església, realitzat per l'arquitecte Marcel·lià Coquillat i Llofriu el 1903 (*Proyecto de reparación de la Insigne Iglesia parroquial de Santa María de Elche*, Barcelona, 1903). En aquest treball, Ibarra dona a conèixer les dades existents sobres els edificis anteriors, i també la història de la construcció de l'actual, i aporta el nom i els treballs desenvolupats pels arquitectes i els artistes que hi participaren.

Quant a les biografies d'alguns personatges d'Elx, té el seu màxim exponent en el llibre *Ramón Lagier. Apuntes para escribir la biografía del bravo Capitán del «Buenaventura»* (Elx, 1901), on recopila i ordena el material necessari per a escriure la vida d'aquest important il·licità que tingué un paper destacat en els preparatius de la revolució de Setembre del 1868. Una part fonamental del llibre, la forma una àmplia col·lecció dels escrits de Lagier —més de cent—, on es pot seguir perfectament l'evolució del pensament d'aquest personatge.

Aquesta forma d'investigació a base de monografies i treballs documentats, potser impedí a Ibarra —interessat per damunt de tot a recopilar documents, dins de la seua formació positivista— de confeccionar aquella gran història d'Elx en la qual tant havia insisitit el seu germà Aurelià, i en la qual s'havien de sintetitzar tots aquests estudis i

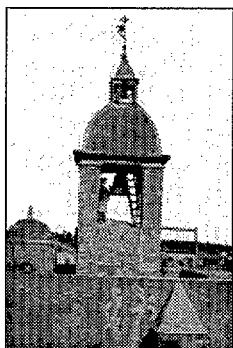

que, malgrat considerar-la necessària, anà posposant fins a la seua mort. Tan sols donà a la llum pública un modest manual, dedicat com a llibre de lectura per a les escoles de la població, titulat precisament *Historia de Elche. Escrita a la vista de los más fidedignos testimonios y contemporáneos estudios y dispuesta para que pueda servir de libro de lectura en las escuelas de dicha ciudad* (Alacant, 1895). En aquesta *Historia de Elche*, Ibarra mostra el passat de la població des de l'edat antiga fins als seus dies, i descriu també els monuments més importants d'Elx, les seues festes, etc. El llibre, que fou declarat de text per a les escoles de la província segons la Reial Ordre de 23 d'abril de 1896, està escrit, precisament, pensant en una futura ampliació que Ibarra anuncia diverses vegades al llarg del text. Tanmateix, aquesta ampliació mai no arribà a ser redactada, tot i que, com ja hem vist, sí que recopilà el material suficient.

Un apartat especial, molt estimat per Pere Ibarra, fou el dedicat a la *Festa o Misteri*. Cal recordar que en els últims anys del segle XIX i primers del XX, la representació assumpcionista il·licitana es trobava en un període de decadència artística. Ibarra, conscient de la transcendental importància del drama elxà, treballà per crear una junta restauradora que tornara al *Misteri* part de la seua esplendor primitiva. Al mateix temps, desenvolupà una campanya divulgadora per tal d'interessar-hi musicòlegs i estudiosos de l'àmbit nacional i internacional. La publicació més important referent a la *Festa* fou la de la consuetud més antiga, la de l'any 1625, escrita, com sabem, per Gaspar Soler Chacón. Ibarra va fer dues versions d'aquesta consuetud. Una perquè servira de guia als espectadors de l'obra (*Lo Misteri d'Elig*, Alacant, 1929), i una altra, ja per a estudiosos, en què presentava el text complet del llibre de Soler Chacón, copiat «a la letra», a més d'una bibliografia comentada del tema (*El Tránsito y la Asunción de la Virgen*, Elx, s.d. [1933]).

A més d'aquests opuscles, Ibarra també publicà diversos articles en què presentà documents relatius al drama assumpcionista, com, per exemple, el datat el 1530 sobre la «cadira daurada» on es feia l'Assumpció, que és una de les primeres referències escrites sobre la *Festa*, inventaris de tramoies i papers de música, acords municipals referents a la representació, etc. També cal recordar ací el seguit d'articles que escriví el 1901 per al diari valencià *Las Provincias*, en els quals relatava tot el procés de preparació de la *Festa*, des de la instal·lació del cel i el cadafal fins a la mateixa representació, passant per la «prova de veus», la «prova de l'àngel» i altres actes relacionats amb les festes d'agost.

Pel que fa als articles de premsa, hem de dir que en la major part foren publicats en els periòdics locals, que abundaren en la seua època, i tan sols algunes vegades apareixen en setmanaris i revistes d'altres poblacions, com València, Múrcia, Xàbia, Llorca i Conca. Els temes

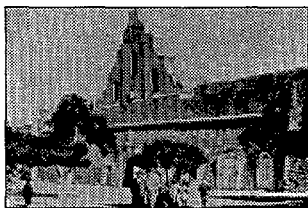
tractats en aquests articles són molt diversos. Articles divulgatius en què Ibarra manifestava les tradicions del seu poble. Articles en què es publiquen documents trobats a l'Arxiu Municipal. O articles en què ens mostren alguns aspectes concrets de la història de la ciutat. Però també articles a través dels quals es denunciaven problemes importants que necessitaven una solució immediata, o altres articles en els quals Ibarra suggeria millores en alguns aspectes de la ciutat. La relació dels uns i dels altres és molt llarga. Ja hem dit que foren uns dos-cents cinquanta els escrits d'aquest tipus que, seguint unes línies molt generals, podrien agrupar-se en diversos capítols segons la temàtica, com per exemple, biografies, folklore, art, història, tradicions o festes.

Llibre-caixa *Páginas de Oro* (AHME), realitzat per P. Ibarra.

En un altre apartat hauríem d'incloure les obres inèdites de Pere Ibarra, que també tenen gran importància. D'una banda, redactà manuscrits amb ocasió de fets assenyalats de la vida il·licitana. Aquest seria el cas del volum que envià a la Biblioteca Nacional i que ell mateix ressenya com *Colección encuadrada profusamente ilustrada con todas las memorias, estudios científicos publicados en los periódicos, autógrafos de los sabios astrónomos que vinieron a observar el eclipse y fotografías de todas las instalaciones en Elche y Santa Pola* (1900). Com manifesta el títol, el volum fou realitzat amb motiu de l'eclipsi de sol de l'any 1900 que tingué a Elx i Santa Pola com uns dels llocs d'òptima visió i que, per tant, atragué els més importants científics i astrònoms de l'època.

Un altre escrit d'Ibarra figura en el primer volum dels àlbums de signatures de l'Hort del Cura (1900), creats per una iniciativa seua amb

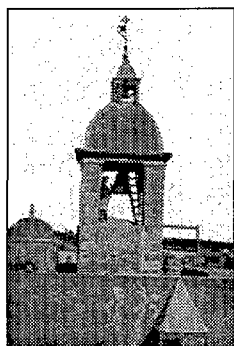
la finalitat de replegar els autògrafs dels visitants més notables. O també la memòria il·lustrada, amb fotografies, dibuixos i documents, de les obres de reparació de Santa Maria (1902-1907), actualment en una biblioteca privada.

D'una altra banda, també va dur a terme investigacions extenses que no arribà a publicar. Entre aquestes cal destacar, sense cap mena de dubte, la seua monumental obra, en set volums, titulada *Consejos y Sitiadas. Notas entresacadas de sus actas para facilitar la busca de las resoluciones en aquellos que originales se conservan, el asunto y la fecha* (1921-1929). En aquest treball Ibarra féu un resum dels acords del Consell municipal de la ciutat des del 1370 fins al 1923, va transcriure els documents més importants i va compondre un índex ordenat per matèries de manera que l'obra resulta d'inestimable valor per als estudiosos actuals que, abans de consultar els llibres de Consells i Sitiades originals, tenen en Ibarra una orientació precisa i impagable. De tota manera, cal insistir en el fet que aquests resums no són pròpiament un instrument de treball per a accedir sistemàticament als llibres de Consells, com freqüentment s'han utilitzat —i no sempre amb la corresponent citació de procedència—, sinó que foren concebuts per Ibarra per a ser publicats com una visió documentada del passat de la ciutat. Malauradament, malgrat els diferents intents posats en marxa en diverses èpoques, mai s'ha aconseguit la publicació d'aquesta impressionant i valuosa obra.

També de gran interès serien les seues *Efemerides illicitanas*, una mena de dietari dels esdeveniments més destacats de la ciutat fet en diversos volums, però que, malgrat haver estat utilitzades i, fins i tot, reproduïdes algunes de les seues il·lustracions en algun estudi local relativament recent, estan actualment «perdudes» en alguna casa particular.

Per últim, farem referència, dins de l'obra escrita del nostre personatge, als seus textos literaris. Encara que aquesta faceta fou menys cultivada per Ibarra, també deixà alguns escrits d'aquest tipus. Aquest seria el cas, per exemple, d'una de les seues primeres obres, que ja hem citat, *Impresiones de un viaje a París*, un llibre publicat per capítols o lliuraments dins del setmanari local *El Vinalapó* (1884-1885), on amb l'estil d'un llibre de viatges narra les seues impressions i vivències a la capital de França, en els anys en què encara volia dedicar-se a la pintura professionalment, imitant el relat del viatge a Roma redactat pel seu germà Aurelià, que es conserva a l'Arxiu Municipal.

També alguns dels seus articles de premsa poden qualificar-se de literaris, com el dedicat a la «Mona» de Pasqua, que aparegué en el setmanari *El Bou* (21 d'abril de 1895). I, així mateix, el conte premiat per la societat cultural Coro Clavé, titulat *El Rosari de l'Aurora. Un conte que té molt d'història o una història que té molt de conte* (Cuen-

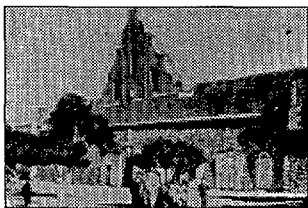
tos, Elx, col. «Illice», 3, setembre de 1921, p. 26-37). Aquesta obra, que pot ser qualificada de curiosa dins de la producció d'Ibarra, ens mostra una estampa costumista il·licitana. El conte relata l'existència en la població, en l'època d'Isabel II, de tres petites processons anomenades "rosari de l'aurora", nom que rebien per eixir cantant les seues oracions a la matinada. I, a més d'una descripció bastant precisa dels elements humans i materials que constituïen aquestes processons, les esglésies i ermites d'on eixien i, fins i tot, els carrers per on desfilaven, el conte ens descriu les diferències existents entre els seus components per ser els uns d'ideologia liberal i els altres d'absolutista. El desenllaç, motivat per una gran brega de tipus polític, explica, no sabem si amb exactitud o mitjançant una invenció literària d'Ibarra, l'expressió popular «acabar com el rosari de l'aurora».

ALTRES OBRES

Molts altres aspectes podríem citar dins de l'obra de Pere Ibarra. La pintura, per exemple, que encara que relegada a un segon pla, continuà cultivant al llarg de tota la seua vida. Obres seues es conserven en la col·lecció municipal i en altres de privades. Entre aquestes, a més d'estudis de paisatges i figures de la seua època d'estudiant —com els nus que poguérem veure l'any passat en l'exposició dels "Tresors de l'Ajuntament d'Elx", organitzada a la Calaforra—, caldria destacar pintures com *La fe de bautismo*, el retrat del dolçainer Matapanets o la que té per tema l'atorgament del títol de ciutat a Alacant. Ibarra també va fer gravats i alguns van ser publicats en la revista *La Ilustración Catalana* en els últims anys del segle XIX.

El disseny d'objectes i vestidures, com una faceta més de la seua obra artística, també té algunes mostres d'interès. Així, Pere Ibarra féu el model de la corona de la Mare de Déu d'Elx realitzada l'any 1888 per tal de reposar la que havia estat furtada a la imatge en aquell mateix any. El 1917 féu també el dibuix d'un mantell destinat a la Mare de Déu, brodat amb fils d'or, argent i seda, i reblit de simbolismes i figures que el mateix Ibarra explicà en un fullet que publicà a aquest efecte. Aquest mantell, anomenat de les petxines o de la Vinguda, encara en els nostres dies és posat a la imatge en la seua festa del 29 de desembre. Per últim, citarem també les vestidures de la *Joià* de la *Festa*, que, confeccionades de nou l'any 1924 per a la reposició d'aquesta escena després d'haver estat suprimida més de cent cinquanta anys, també foren dissenyades per Ibarra.

La fotografia, emprada com a instrument auxiliar dels seus estudis, tingué en Ibarra un dels seus amants, de tal manera que ens legà un seguit de fotografies de la població que avui formen un conjunt documental de gran interès, encara que se'n conserva un nombre molt reduït.

Una altra cosa seria si pogueren ser localitzades les més de mil plaques de cristall amb fotografies locals que contenia el seu museu —segons l'inventari conservat a l'Arxiu Municipal, del qual ens ocupem més avant— i que, malauradament, també deuen haver-se perdut.

Un últim apartat que cal destacar seria la recopilació documental. Pere Ibarra, segur de la importància que en el futur tindrien els documents de tot tipus apareguts en la seua època, o d'altres anteriors que trobà esparsos, es dedicà a conservar-los, ordenar-los i enquadrar-los en diversos volums. Des de pergamins medievals, com seria el cas dels seus volums titulats *Páginas de Oro* o *Pergaminos notables* fins a tots aquells programes, fullets, fulls volants i cartells dels actes de tota mena esdevinguts a Elx durant la seua vida, que apareixen en els llibres fets pel nostre personatge sota el títol general de *Tesoro illicitano*. Des de segells històrics replegats en la seua *Sigilloteca illicitana*, fins a manuscrits de tema i procedència diversa com els compilats en els cinc volums dels seus *Papeles curiosos*.

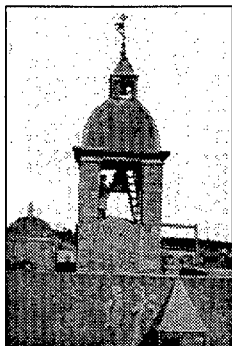
I, per últim, com a tasca secundària dins dels seus interessos, podríem esmentar el col·leccionisme a què féiem referència a l'inici. Ibarra va col·leccionar objectes de diferent índole. Caixes de mistos, ventalls, espases, ceràmica i en general qualsevol tipus d'objecte que poguera oferir interès, que mostrara una forma de vida. Tot fou replegat i conservat pel nostre personatge de manera que, unint-ho als documents, les restes arqueològiques i els llibres, s'oferia les bases documentals i materials necessàries per a la redacció de la història d'Elx.

DEFENSA DEL PATRIMONI CULTURAL

Si ens centrem d'una manera especial en la tasca, ja esmentada, de recull, protecció i ordenació de material bibliogràfic i documental destinat a servir de fonament, de «materials», a aqueixa monumental història d'Elx projectada, veurem que l'esforç del nostre personatge va ser també impressionant.

Mentre va col·laborar amb el seu germà, Pere inicià ja el recull de llibres i documents que permeteren conèixer amb profunditat el passat il·licità. El nostre personatge manifesta que, en aquests primers anys —fins i tot abans de realitzar els estudis d'arxiver i antiquari a Madrid—, tant els seus reculls arqueològics com els llibres i documents trobats en cases d'amics o en edificis desfets, eren portats a la casa d'Aurelià a Alacant on aquest els interpretava. En aquest sentit, Pere Ibarra manifesta que era freqüent que amics i coneguts que coneixien els seus interessos, li oferiren materials documentals.

Un exemple de l'actuació d'Ibarra a l'hora de rescatar documentació en poder de particulars, ens l'ofereix ell mateix en una carta que envià a

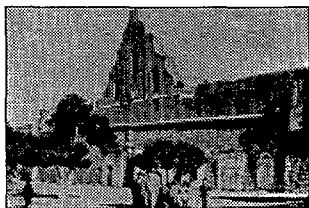

l'arquitecte Marcel·lí Coquillat i Llofriu a l'agost de 1903, en el temps en què aquest estava dirigint les obres de restauració de l'església de Santa Maria. En aquesta carta indicava Ibarra que estava molt ocupat examinant els papers del fill del "Canari", Josep M. Ruiz, del carrer Nou, el qual, a la mort de son pare, que havia estat arxiver i cronista d'Elx, havia heretat unes trenta-cinc o quaranta arroves de papers vells, molts d'ells de gran mèrit. Deia Ibarra: *«Figúrate tú si el atracón que me habré dado será de importancia, cuando habiéndolos hojeado en su totalidad y sin dejarlos de la mano (pues conforme yo los repasaba se los iba llevando Pere el sobrino de 'Paraes' para envolver) he adquirido una preciosa colección de documentos...»* (Arxiu d'Antonio Serrano Bru. *Reparación del templo de Santa María de Elche [...] Correspondencia coleccionada para su más fácil conocimiento... 1902-1907*).

Pere Ibarra i Ruiz (Elx, 1858-1934)

En el mateix sentit, ens parla que en el seu arxiu posseïa els papers de *«D. Manuel Pomares Ceva, según nota; de D. Salvador Sánchez Braceli, copia; de D. Juan Brufal Miralles, que me los ha dado; de Dña. Josefa Agulló Galiano; de D. Adolfo Fenoll Leiza, nota; de D. Diego Pascual Cataluña; de la viuda de don J.M. Ruiz; de don Ramón Miralles, etc., etc. y de otros amigos que a diario me los ofrecen»* (Elche. *Materiales...*, p. 239). Tots aquests papers anaren conformant les col·leccions ja esmentades (*Papeles curiosos, Varios, Tesoro Histórico*, etc.) dipositats actualment a l'Arxiu Històric Municipal d'Elx.

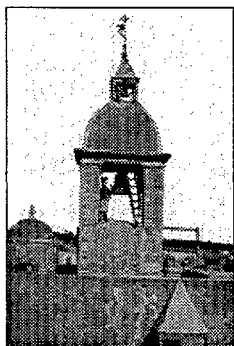

A més d'aquesta replega de materials i la visita i l'inventariat de tots els arxius de la població (notarial, parroquials, d'aigües, etc.) i de tots aquells conjunts documentals forans que contenien documentació relativa a Elx, i que detalla en el seu llibre *Elche. Materiales...* (p. 231-253), l'actuació d'Ibarra fou decisiva per a la conservació d'una gran part de l'arxiu municipal de la ciutat.

Ja Aurelià Ibarra es queixava de l'escassa consideració que aquest arxiu tenia per a les autoritats locals. De fet, a més d'una total desorganització i d'estar sotmès a goteres i altres inclemències del temps en les golfes de l'Ajuntament on estava dipositat, va patir altres accions més destructives, com per exemple l'acord de l'any 1906 del mateix consistori presidit per l'alcalde Tomás Alonso, que va decidir la venda d'una gran part dels documents municipals, com a paper vell, per a sufragar unes obres municipals. Efectuada aquesta venda, Pere Ibarra va iniciar una tasca de recuperació de tota aquesta documentació, amb sacrifici del seu propi peculí particular, que el portà, fins i tot, a situacions anecdòtiques com la que reflecteix Ramos Folqués en el sentit que Ibarra recorria les parades del mercat replegant els papers de l'arxiu que els venedors havien adquirit per a embolicar els queviures (*Historia de Elche*, Elx, 1987, p. 574).

Aquests fets donen una idea prou clara del menyspreu envers la documentació històrica de la ciutat, per part de les autoritats de l'època i, també, de la iniciativa de Pere Ibarra, que no dubtava a sacrificar-se personalment per a salvaguardar l'estimat patrimoni del seu poble. Patrimoni que, com hem vist, retornà a ser propietat municipal gràcies a la venda simbòlica del seu museu feta per la seua viuda. Precisament aquests fets de recuperació personal i altres iniciatives, com per exemple l'ordenació de l'arxiu a partir de 1922 quan fou nomenat arxiver municipal, o la signatura del conveni que va permetre dipositar l'Arxiu Notarial de la ciutat a l'Ajuntament, fan que Elx compte actualment amb un dels arxius municipals més rics del País Valencià.

També tenia una gran importància la seua biblioteca, formada per més de mil volums —entre els quals hi havia alguns volums incunables conservats actualment en la secció de “Raros” de la Biblioteca Municipal Central—, contenia —com ell mateix indica en el seu llibre *Elche. Materiales...*— una secció d'obres dedicades a Elx i el seu passat, amb vint-i-sis manuscrits datats entre 1523 i 1890 i setanta-vuit obres impreses datades entre 1580 i 1916, a més de la seua col·lecció hemerogràfica formada per cinquanta-nou periòdics locals —on també conservava publicacions de Crevillent i Santa Pola—, encara que s'anà ampliant fins a la seua mort, i que formen actualment la rica secció de premsa històrica de l'esmentada Biblioteca Municipal Central.

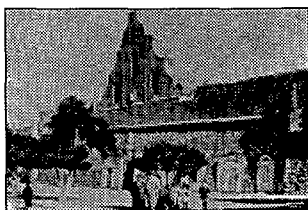

De tota manera, cal indicar que malgrat l'interès d'aquestes obres manuscrites i impreses, no totes estan actualment localitzades, encara que en moltes d'elles Ibarra explicita el lligall on les tenia col·locades o el número d'ordre dins de la catalogació del seu arxiu. Hem de dir respecte al contingut de l'arxiu i la biblioteca Ibarra que l'any 1935 el municipi, seguint la voluntat de Pere Ibarra, va iniciar els contactes amb la seua viuda per adquirir, mitjançant un preu simbòlic, el conjunt, operació que no es concretaria fins a l'any 1939, una vegada acabada la Guerra Civil. Es va nomenar a aquest efecte una comissió formada per Juan Orts, Julio Ramon, Leopoldo González i Alejandro Ramos perquè feren un inventari del museu Ibarra. Els redactors d'aquest inventari — que, finalment, foren només els dos primers esmentats —, per agilitar la seua tasca, es basaren en un altre molt detallat confeccionat pel mateix Ibarra titulat *Catálogo del tesorillo de un amante de su pueblo* (1911), al qual fan constant referència per a conèixer el contingut exacte del museu, ja que, segons indiquen, «*detallar cada uno de ellos [dels objectes] sería tarea que nos llevaría algunos meses*» (AME, Sig. 173/23). Malauradament, ni l'original d'aquesta obra d'Ibarra —que segons els redactors de l'inventari restà en mans de la viuda com a record familiar—, ni la còpia de treball que ells mateixos van fer, estan localitzats actualment. Això ens impedeix conèixer el contingut exacte d'allò que passà a mans municipals i, per tant, només podem tenir una visió aproximada a partir del material conservat i d'allò que va publicar el mateix Ibarra. De tota manera, com hem posat de manifest en diverses ocasions al llarg d'aquestes paraules, alguns dels llibres, documents, manuscrits i objectes dels quals sabem la seua existència, no es troben actualment o bé estan en poder particular, malgrat el caràcter municipal —i, per tant, públic— que va adquirir tot aquest patrimoni després de la venda del 1939. Tot allò ens dóna idea de la poca cura que han demostrat les successives corporacions municipals en la custòdia i la conservació de l'extraordinari patrimoni aplegat per Pere Ibarra.

CONCLUSIÓ

Hem repassat de forma general, com déiem al principi, la vida i l'obra de Pere Ibarra i Ruiz. Una vida i una obra plenes de treball, de dedicació incansable a la tasca de l'estudi i la investigació i a la defensa del patrimoni de la ciutat. Del patrimoni natural i tradicional—com les palmeres, les aigües o la Festa—, però, sobretot, del patrimoni cultural i documental, aqueix patrimoni que permetria fonamentar la història de la ciutat.

I tornant un poc a l'estat actual dels estudis sobre aquesta complexa vida i aquesta impressionant obra, podem dir que hui, a més de les constants referències fetes pels investigadors del nostre passat, que

sempre troben en Pere Ibarra la dada, el document o l'opinió de l'expert, alguna cosa s'ha fet. Per exemple, l'any 1978 se li dedicà un petit homenatge per part del Casino d'Elx, amb la publicació d'una breu biografia il·lustrada, obra d'Alejandro Ramos (*Biografía de Pedro Ibarra y Ruiz*, Elx, 1978). A aquest homenatge s'adherí l'Ajuntament il·licità, que, per la seua banda, dedicà a Pere Ibarra la revista *Festa d'Elx* d'aquell any i publicà un catàleg dels seus manuscrits, confeccionat pels tècnics de l'Arxiu Municipal (R. Navarro Mallebrera i M. Andreu Pujalte, *Catálogo de manuscritos de Pedro Ibarra Ruiz*, Elx, 1978). I també s'organitzà una exposició de la seua obra pictòrica amb el catàleg corresponent. D'altra banda, part del seu museu d'antiguitats, restaurat convenientment, fou exposat en l'antiga aula de cultura Hort del Colomer, l'any 1980. Pel que fa a la seua col·lecció de materials arqueològics, hem de dir que està dipositada al Museu Arqueològic Municipal, on només està exposada una mostra de ceràmica medieval. L'any 1982, l'editor local Manuel Pastor publicà una edició facsímil de la *Historia de Elche*, que iniciava la col·lecció «Papers d'Elx». La importància d'aquesta obra féu que per iniciativa d'alguns professors d'història dels instituts d'Elx, l'any 1996 es commemorara el centenari del llibre amb un seguit de conferències sobre Ibarra i sobre la ciutat. I, per últim, l'Ajuntament va decidir donar el nom de Pere Ibarra a la Biblioteca Municipal Central de Sant Josep i al tercer institut de batxillerat creat a Elx, en record de la tasca cultural desenvolupada pel nostre personatge.

Tanmateix, creiem necessari que aquestes iniciatives tinguén continuació. Caldria completar els catàlegs d'aquelles parts del seu museu i arxiu que encara no estiguen acabades i intentar recuperar tots els documents o objectes esparsos que siga possible, ja que formen part del patrimoni històric i cultural dels il·licitans. I també que continue l'estudi i l'anàlisi de l'obra d'Ibarra. Una obra que, com hem vist, és extensa i de gran valor, una obra que ha de continuar-se i ampliar-se, cosa que, sens dubte, constituïria el millor homenatge que podríem oferir-li. Una obra que, en definitiva, estigué motivada per una cosa tan simple i alhora tan extraordinària com el desig de Pere Ibarra de ser útil als seus conciutadans. Un desig que ell mateix va expressar clarament en la dedicatòria de la seua *Historia de Elche* fa ara cent anys:

Ser útil a sus semejantes, ha sido, es y será siempre, el más noble, digno y levantado objeto de los hombres que, dedicados al estudio, cifren todas sus aspiraciones en descubrir la verdad y ponerla de manifiesto. Y de entre todos los estudios que la ciencia ha declarado modernamente, como imprescindibles, es de los más útiles, el de la Historia. Y si útil es el estudio de la Historia Universal y General, cuánto más no lo será, el conocimiento de la historia del pueblo donde uno ha visto la luz primera? (p. V).